

**MODALNA RIJEČ »MOŽDA« KAO KONSTITUENT
MEHANIZMA POVEZIVANJA KLAUZA
U NEZAVISNOSLOŽENOJ REČENICI***

VESELINKA KULAS

Institut za jezik, Sarajevo

UDK 808.61/.62—27:808.61/.62—561.1

Izvorni naučni rad

Primljen: 11. novembra 1988.

Prihvaćen: 4. januara 1989.

U serbokroatistici ne postoji jedinstven pristup problemu koordinacije, što rezultira različitim podjelama nezavisnosloženih rečenica kod različitih sintaksičara. Ipak, mišljenje o postojanju sastavnih (kopulativnih), rastavnih (disjunktivnih) i suprotnih (adverzativnih) rečenica, kao posebnih vrsta koordiniranih struktura, jeste manje-više zajedničko. Raznomoilaženja postoje u vezi sa statusom zaključnih (konkluzivnih), isključnih (ekskluzivnih), jer ih neki sintaksičari smatraju posebnim vrstama, neki podvrstama, a neki ih uopšte ne uzimaju u obzir, kao i povodom statusa tzv. gradacionih rečenica.

Ovaj rad je povezan s pitanjem koordiniranih struktura u srpskohrvatskom jeziku. On predstavlja pokušaj opisa strukturno-semantičkih osobina jednog podtipa nezavisnosloženih rečenica sa koordiniranim odnosom klauza, koji se na formalnom planu odlikuje prisustvom modalne riječi *možda* u obje klauze, kao npr.:

Možda je ta čaura izletjela iz moje puške, a možda je taj metak bio opaljen na mene. (Olj. 29)

Ovakav tip rečenica ne pominje se u gramatikama srpskohrvatskog jezika, bar ne u onima koje smo konsultovali,¹ a, koliko nam je poznato, na nj dosad nije skrenuta pažnja ni u naučnoj sintaksičkoj literaturi u nas. A on je interesantan i sa strukturne i sa semantičke strane.

Strukturni aspekt je u direktnoj vezi s formalnim varijantnim realizacijama navedenog tipa. Na formalnom se planu ove nezavisnosložene rečenice mogu razvrstati u dvije skupine. Prvoj (A) pripadale bi rečenice u kojima se javlja udvojen prilog *možda* u modalno-konektorskoj funkciji, rečenice koje ćemo ovdje uslovno nazvati *možda — možda* strukturama. I u jednoj i u drugoj klauzi modalna riječ zauzima inicijalnu poziciju. Drugu (B) grupu činili bi primjeri u kojima se u drugoj klauzi ispred *možda* nalazi gramatički konektor *a* — primjeri koje ćemo ovdje nazvati *možda —*

* Referat na XII kongresu SSDJ u Novom Sadu.

¹ Konsultovali smo sljedeće gramatike: *Gramatiku srpskohrvatskog jezika za VII razred osnovne škole* Jovana Vukovića, Sarajevo, 1964; *Gramatiku hrvatskosrpskog jezika grupe autora* (Brabec — Hraste — Živković), Zagreb, 1963; *Priručnu gramatiku hrvatskog književnog jezika*, Zagreb, 1979; te *Savremeni srpskohrvatski jezik II* Mihaila Stevanovića, Beograd, 1986.

a možda konstrukcije. Formalna razlika između ova dva modela, tj. prisustvo gramatičkog konektora u drugom, kao što ćemo vidjeti, osnovni je uzročnik njihove strukturalne razlike.

Evo najprije nekoliko potvrda za navedene podtipove. Uzeti su, uglavnom, iz djela nekolicine savremenih bosanskohercegovačkih pisaca.

(A)

- Jeste ,igra je najljepše što imamo, ali ona nije dar, ničiji i nikome. Sve može biti, ali dar nije. *Možda je došla sama, možda su je ljudi izmislili* ... (A — 186)
- Znaci koje ostavljamo iza sebe neće izbeći sudbinu svega što je ljudsko: prolaznost i zaborav. *Možda će ostati uopšte nezapaženi, možda ih niko neće razumeti*. (A — 11)
- Ko zna zbog čega ne dolazi, *možda je ljuta, možda nema vremena*. (razgov.)

(B)

- *Možda je ova (dokolica) dolazila poslije dugog perioda nekog rada (...), a možda je (Lucija) tako nešto samo uobražavala zbog umora* ... (L — 71)
- Jednog dana, ponovo je neki gradić, Kica se više ne sjeća imena, *možda je to bilo u Vranju, a možda u Paraćinu*, osvanuo preplavljen šarenim plakatima. (Korb. — 19)
- *Možda su je skinuli, a možda je, zabrinuto pomisli Silvio, sve zajedno zbog nečega izmislio* ... (T — 54)
- Ne bih umeo kazati šta je bilo to što je u meni izazvalo takvo sećanje. Kosa? Brkovi? Pogled? *Možda ni jedno od svega toga; možda svako pojedinačno, a možda sve zajedno*. (A — 293)

Tip (A) može biti realizovan kao otvoreni niz (dakle, kao otvorena struktura sa teoretski neograničenim brojem klauza), dok je tip (B) uvijek strukturalno zatvoren — on je dvočlan, bilo da je realizovan kao dvije klauze (pa je podudaran sa strukturnim modelom suprotnih rečenica), bilo da se u poziciji prvog dijela nalazi veći broj klauza koje počinju sa *možda* i koje čine strukturalno jedinstvo, a konstituent *a možda* samo zatvara niz. Tako tip (B) uvijek ima zatvorenu strukturu. Uz to, tip (A) može biti ostvaren i na nivou diskursa, dakle sa emancipovanim klauzama, dok tip (B), upravo zbog prisustva gramatičkog konektora *a*, mora biti strukturalno organizovan kao nezavisnosložena rečenica.

Međutim, prisustvo gramatičkog konektora ne prouzrokuje gotovo nikakvu semantičku razliku između ovih modela. Semantički su, naime, podudarni i tip (A) i tip (B), a najbitniji element za ostvarivanje određenog međudodnosa semantike klauza jeste reduplicirani modalni konektor *možda*. Njegova inicijalna pozicija omogućava da se on odnosi na cijelu prostu rečenicu, da prebacuje njen sadržaj u sferu hipotetičnosti, ukazuje na to da

govorno lice smatra da je radnja vjerovatno, a ne sigurno realizovana (realizuje se ili će biti realizovana). Dakle, djeluje kao modifikator sadržaja proste rečenice u tom smislu što se sadržaj smatra pretpostavljenim (hipotetičnim), a ne istinitim.²

Djelovanje *možda* ne iscrpljuje se, međutim, u njegovom uticaju na sadržaj pojedinačne klauze, nego udvojeni modifikator ima itekakvog značaja za semantiku složene rečenice kao cjeline. Može se čak reći da je on predodređivač semantičke pripadnosti ovih rečenica.

Reduplikacija (udvajanje) *možda* ukazuje na to da se radi o dvjema pretpostavkama, ali one se međusobno isključuju; eventualna realizacija jedne podrazumijeva nerealizaciju druge. Prisustvo gramatičkog konektora *a* samo pojačava (naglašava) različitost sadržaja klauza.

Ako se sadržaji prostih konstituenata označe sa A i B, njihova realizacija u stvarnosti sa (+), a nerealizacija sa (—), onda se ovaj tip nezavisnosloženih rečenica može predstaviti ovako:

/ (+) A (—) B; ili (—) A (+) B /

Pošto je ovakvo međusobno isključivanje sadržaja karakteristika semantičke strukture rastavnih (disjunktivnih) rečenica, navedeni primjeri se, takođe, mogu podvesti pod rastavne rečenice.

U gramatikama se kao formalno obilježje rastavnih rečenica navodi veznik *ili* (*il'*), s napomenom da se može udvajati. Republicirani modalni konektor *možda*, kombinovan u drugoj klauzi sa gramatičkim konektorom *a*, ili bez njega, funkcioniše slično kao uobičajeno vezničko sredstvo rastavnih rečenica. Nameće se pitanje da li je ovaj specifični mehanizam povezivanja /*možda* — (*a*) *možda*/ komutabilan sa *ili* — *ili*, da li i kakvog uticaja ima takva zamjena na semantiku nezavisnosložene rečenice. Ako ih pokušamo zamijeniti, vidjećemo da je to moguće i da se smisao bitno ne mijenja.

- *Ili je došla sama ili su je ljudi izmislili ...*
/ *Možda je došla sama, možda su je ljudi izmislili ...* /
- *Ili je ova dolazila poslije dugog perioda nekog rada (...) ili je (Lucija) tako nešto samo uobražavala zbog umora ...*
/ *Možda je ova dolazila poslije dugog perioda nekog rada, a možda je (Lucija) tako nešto samo uobražavala zbog umora ...* /
- *Jednog dana, ponovo je neki gradić, Kica se više ne sjeća imena, ili je to bilo u Vranju ili u Paraćinu, osvanuo preplavljen šarenim plakatima.*

² Kao što je očigledno, ovdje se ne govori o primjerima u kojima sadržaj druge klauze ne predstavlja neku novu obavijest, već je samo na drugi način izrečena situacija iz prve; npr.: *možda i nema nikoga, možda je sam kao kurjak* (Kon. — 96). Radi se o sastavnim rečenicama u kojima *možda* funkcioniše samo kao modifikator sadržaja pojedinačnih klauza.

/Jednog dana, ponovo je neki gradić, Kica se više ne sjeća imena, možda je to bilo u Vranju, a možda u Paraćinu, osvanuo preplavljen šarenim plakatima./

Već je rečeno da je nakon ovakve zamjene vezničkih sredstava osnovni smisao nepromijenjen. Znači, može se govoriti o njihovoj komutabilnosti, ali ne i o apsolutnoj sinonimiji. U čemu je, ipak, razlika između *ili* — *ili* i *možda* — (a) *možda* struktura? Nosilac i uzročnik različitih semantičkih nijansi jeste modalna riječ *možda*. Ona oba iskaza transponuje u sferu hipotetičnosti i ostavlja mogućnost izostanka ostvarivanja sadržaja obje klauze. U skladu sa ovom konstatacijom shema *možda* — (a) *možda* rečenica može se dopuniti ovako:

/ (+) A (—) B; ili (—) A (+) B; ili (—) A (—) B /

Međutim, kod rastavnih rečenica sa redupliciranim veznikom *ili* vjerovatnoća da je jedna radnja, sa aspekta govornog lica, istinita ili realizovana (realizuje se ili će biti realizovana), samo što govornik ne zna koja, mnogo je veća. Često se jedan od sadržaja smatra apsolutno istinitim, stvarnim; npr.: ... *on mora ili znati da ona ne postoji ili ne znati kako stvari stoje*... (I — 153); *ili će živjeti ovako kako joj je pisao, sav zapet kao puška* (...), *ili će ovdje, u ovoj hladnoj sobi, pustiti da ga bolest potpuno smlavi* (R — 264). Upravo u ovakvim primjerima, kad je realizacija jednog sadržaja »istinita«, nije moguća komutacija bez bitnih posljedica po smisao (*možda će živjeti ovako kako joj je pisao, sav zapet kao puška* (...), *možda će ovdje, u ovoj hladnoj sobi, pustiti da ga bolest potpuno smlavi*), jer *možda* — (a) *možda* isključuje komponentu »istinitosti«, sigurnost u realizaciji bilo kog sadržaja (osim u primjerima kad je sadržaj jedne klauze negacija sadržaja druge).

Znači, na osnovu različitog stepena »istinitosti«, vjerovatnoće ostvarljivosti sadržaja, sa aspekta govornog lica, rečenice sa *možda* — (a) *možda* razlikuju se semantički od onih sa udvojenim gramatičkim konektorom *ili*.

Treba napomenuti da sadržaji posmatranih klauza po smislu mogu biti i suprotni, ali to nije, kao ni kod ostalih rastavnih rečenica, posljedica ni strukture ni forme, nego se takva semantika može uočiti samo na nivou semantičkog suodnosa leksema u strukturi jedne i druge klauze; npr.: ko zna šta sada radi, *možda plače, a možda se smije*.

Iz svega navedenog proizilazi zaključak da ove nezavisnosložene rečenice pripadaju i po svojim strukturnim i semantičkim osobinama grupi disjunktivnih rečenica. Unutar te grupe one čine posebnu podgrupu objedinjenu disjunkcijom hipotetičkih sadržaja. Tu semantičku komponentu donosi im udvojeni modalni konektor *možda*, koji, uz ulogu semantičkog verifikatora hipotetične disjunkcije, preuzima i ulogu disjunktivnog konektora.

IZVORI

- A — I. Andrić, *Znakovi pored puta*, Sarajevo, 1985.
 I — M. Ivić, *Lingvistički ogledi*, Beograd, 1983.
 Kon. — M. Kondžić, *Silicijum front*, Sarajevo, 1985.
 Kor. — N. Korbutovski, *Lajza Mineli i žuti opanci*, Sarajevo, 1987.
 L — V. Lukić, *Pripovijetke*, Sarajevo, 1985.
 O — M. Oljača, *Kozara*, Sarajevo, 1985.

ADVERBE DE MODALITE »MOŽDA« EN TANT QUE CONSTITUANT
 DU MECANISME DE LIAISON DES CLAUSES DANS LES PROPOSITIONS
 INDEPENDANTES

Résumé

Cette étude essaie de décrire les particularités structurales et sémantiques d'une sous-classe des propositions indépendantes dans la langue serbo où se manifeste le mot de modalité *možda* (»peut-être«) au commencement des clauses en fonction d'un connecteur de modalité. Dans la deuxième clause peut surgir le connecteur grammatical *a* dont la présence produit la différence dans la structure (mas pas dans la sémantique) entre les constructions *možda — možda* et *možda — a možda*.

Le connecteur doublé de modalité *možda* conditionne la disjonction des contenus hypothétiques des clauses, et c'est pour cette raison que ces propositions sont considérées comme sous-classe des propositions disjonctives.